

ДА ПЫТАННЯ ФАРМІРАВАННЯ ТЭРМІНАЛАГІЧНАЙ НОРМЫ Ў ГАЛІНЕ ІТ-ТЭХНАЛОГІЙ

Албут А.А.

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і радыёэлектронікі
г. Мінск, Рэспубліка Беларусь*

Разглядаецца бягучы стан ІТ-тэрміналогіі беларускай мовы. Адзначаюцца асаблівасці гэтага пласта лексікі.

«Партрэт» ідэальнага тэрміна вядомы: «адназначны, дакладны, сістэмны, сучасны, мілагучны, семантычна вольны ад кантэксту» [1, с. 147]. Ці ёсць адзінкі з такімі характарыстыкамі ў сучаснай беларускамоўнай тэрміналогіі ІТ-галін? Так. Ці могуць яны забяспечыць базавыя патрэбы спецыялістаў галіны для прафесійнай камунікацыі? Вядома, мова – інструмент гнуткі. І калі няма тут і зараз адзінкі, выштукаваць яе не пытанне. А як жа тады **сістэмнасць**? Сістэмнасць – краевугольны камень тэрміналагічнай нормы: аднастайнае, паслядоўнае, сталае ўжыванні ўсімі моўцамі пэўнай адзінкі для абазначэння пэўнага паняцця і ёсць тэрміналагічная норма. Прывядзём прыклад задання з заняткаў па дысцыпліне «Беларуская мова (прафесійная лексіка)»: запішыце некалькі (10, напрыклад) тэрмінаў па-беларуску, якія з'яўляюцца ключавымі або проста выкарыстоўваюцца падчас напісання курсавога праекта, праходжання практыкі, асваення самай складанай для вас дысцыпліны бягучага семестра (гіпатэтычна гэта мусіць быць профільны прадмет); дайце дэфініцыю запісаным адзінкам. Атрымліваецца зрэд тыповай актуальнай тэрміналагічнай лексікі. Але лексікі якой – актыўнай ці пасіўнай, неалагізмаў, патэнцыйных адзінак, якія ўжыты хіба што на старонках асобнага канспекта асобнага студэнта? А таксама лёгка атрымаць у адказ на падобнае заданне шэраг варыянтаў для абазначэння аднаго і таго ж паняцця.

У чым спецыфіка тэрмінасістэмы ІТ-тэхналогій і стану яе ўнармаванасці ў беларускай мове?

1. **Беларускамоўная ІТ-тэрміналогія вельмі маладая.** Так, сёлета наш універсітэт адзначыў 59 гадоў з дня заснавання. Але з улікам спецыфікі галіны, маўленчай практыкі савецкага часу мы не можам звязаць

выбітную падзею (адкрыццё ўстановы вышэйшай адукацыі) з запытам на беларускую мову ў разглядаванай галіне навукі і тэхнікі. Савецкі перыяд пакінуў цікавы пласт тэрмінаў рускай мовы ў радыётэхніцы, электроніцы, інфарматыцы. Вывучэнне савецкай, у вялікай ступені аўтаномнай тэрмінатворчасці – перспектыўная мэта і ў аспекце даследавання сучаснай беларускай камп'ютарнай тэміналогіі.

Фарміраванне тэрмінасістэмы і выпрацоўка тэрміналагічнай нормы непасрэдна звязана з сістэмай адукацыі, практыкай выкладання. Інфарматыка як вучэбны прадмет увайшла ў школы прыкладна з канца 80-х гг мінулага стагоддзя. І гэта якраз сінхранізуецца з актывізацыяй выкарыстання беларускай мовы ва ўсіх сферах жыцця грамадства. Але калі фізіка, матэматыка і інш. мелі досвед 20-х гг. XX ст., а шматлікія словы і выразы розных дысцыплін прайшлі апрабацыю і зацвердзілі свой статус і ў пазнейшых навуковых тэкстах савецкага часу (згадаем, напрыклад, 12-томную Беларускаю савецкую энцыклапедыю, 1969–1975 гг.), то інфарматыка апынулася ў становішчы іншых навук у першай чвэрці XX ст. З гэтай прычыны вывучэнне асаблівасцей тэрміналагічнай дзейнасці перыяду той беларусізацыі – надзвычай важна і актуальна для сучаснай ІТ-тэрміналогіі.

2. Беларускамоўная ІТ-тэрміналогія недастаткова ўмацоўваецца школьнай практыкай выкладання інфарматыкі. І рэч не толькі ў тым, што студэнт першага курса БДУІР, хто вывучаў інфарматыку (і іншыя прадметы) у школе па-беларуску, – чырванакніжны від. Ідзеца найперш пра аб'ём тэрмінасістэмы: паняцці са школьнага курса – гэта зусім мінімум адзінак з актыўнага лексікону сфарміраванага спецыяліста.

Аднак і школьны мінімум пры праверцы ставіць пытанні: у падручніку для 10-га класа (2020 г.) чытаем **уяўленне даных** (параўн.: раздзел 11.2 *Аналагавае і лічбавае ўяўленне даных* і цытаты адтуль: *Сігнал можа быць прадстаўлены ў аналагавай (бесперапыннай) ці дыскрэтнай форме; Для атрымання лічбавага ўяўлення якога-небудзь аб'екта яго дыскрэтызуюць; Каб паказаць аналагавай сігнал як паслядоўнасць лікаў...* с. 81) [2]. Паводле ТСБМ, **уяўленне** 1 'Стварэнне ў думках вобраза каго-, чаго-н.; узнаўленне ў святмасці атрыманых раней успрыманняў'; 2. 'Псіхічны працэс, які заключаецца ў стварэнні новых вобразаў на аснове ўжо наяўных шляхам іх пераўтварэння; творчая фантазія'; 3. 'Разуменне, веданне чаго-н., заснаванае на вопыце' [3]. Слушная заўвага можа быць: мы ж шукаем спецыяльнае, тэрміналагічнае значэнне, а ТСБМ – агульнамоўны слоўнік. «Русско-белорусский словарь математических, физических и технических терминов» дае наступныя кантэксты: *представление* 1. мат. *прадстаўленне*, 2. психол. *уяўленне*, 3. (подача) *прадстаўленне*, *представление* *растрное* – *прадстаўленне* *растравае* [4]. У згаданага галіновага слоўніка ёсць адзін сур'ёзны недахоп – пэўная ступень устарэласці (1995 г. выдання). Устарэласці рознага плану: ад выпадкаў «маральнай» устарэласці (што рызыкуе быць суб'ектыўным) да арфаграфічнай (з улікам дзеяння Правіл 2008). Але прынцыпова адзначыць: падобныя лексікаграфічныя, тэрмінаграфічныя выданні вельмі каштоўныя і іх вопыт варта ўлічваць. Моўная норма – прадукт выбару найлепшага варыянта для пэўнай сітуацыі з шэрага паралельных або магчымых варыянтаў. Якія сучасныя словы дае перакладны слоўнік? Каб выбраць адпаведнік для назоўніка варта глянуць таксама на значэнні ўтваральнага дзеяслова *представляют*, якіх руска-беларускі слоўнік налічвае 11. У выніку дакладнымі бачацца таксама варыянты *падача*, *паказ* [3].

3. Беларускамоўная ІТ-тэрміналогія – адкрытая сістэма, якая перажывае станаўленне. Па-першае, у любой мове, з рознай ступенню выпрацаванасці тэрміналагічнай нормы, будзе фіксавацца папярэдняе тэрмінамі, паколькі сама галіна прадукце новыя паняцці. Па-другое, для некаторых адзінак статус **спецыяльная лексіка** або **агульнаўжывальная** залежыць ад кантэксту: *камп'ютар*, *інтэрнэт*, *браўзер* і інш. Таму ў падобных выпадках пры адсутнасці дастатковага, даступнага і агульнапрынятага, сучаснага, акадэмічнага слоўніка можна правяраць правільнасць ужывання тэрміна паводле актуальных нарматыўных агульнамоўных слоўнікаў. Дарэчы, у сувязі з гэтым узнікае адна цяжкасць: некаторыя адзінкі, вядомыя нам з рускай мовы, падаюцца настолькі інтуітыўна простымі для падбору беларускага адпаведніка, што незазіранне ў слоўнік размывае сістэмнасць або замянае яе фарміраванню: так, *данные* – *дадзеныя*, хаця строгі нарматыўны варыянт *даньяя*; *битая ссылка* – *бітая* ці *паламаная (зламная) спасылка* (параўн. *broken link*)?

Тое, што на сёння сталай тэрміналагічнай нормай у сферы ІТ не выпрацавалася, не адмяняе карыснасці спрабаваць перадаць ключавыя паняцці з курсавога праекта ці профільнай дысцыпліны па-беларуску, няхай істотны час і пойдзе на дыскусію, як правільна: *прагны* / *скапны* / *паглынаючы алгарытм*, *кіроўны* / *кіравальны* / *кіруючы ўваход*, *табліца сапраўднасці* / *праўдзівасці* / *ісціннасці*, *кадоўка* / *кадзіроўка* / *кадаванне*. Так і выпрацоўваецца тэрміналагічная норма – падчас практыкі, моўнай рэфлексіі. І гэта важна, паколькі «напісанне і выданне навуковай працы на роднай мове робіць гэту працу набыткам не толькі самой навукі (яна, як вядома, не мае межаў і паспяхова развіваецца на дзясятках самых розных моў), але і фактам беларускай культуры, асабістым укладам вучонага ў нацыянальнае бачанне навуковай карціны свету» (паводле [5, с. 17]).

Спіс выкарыстаных крыніц:

1. Шкраба, І.Р. Лексікалогія : тэарэтычна-практычны курс / І. Р. Шкраба. – Мінск : Тэхналогія, 2012. – 179 с.
2. Котаў, У.М. Інфарматыка : вучэбны дапаможнік для 10 класа / У.М.Котаў [і інш.]; пер. К.І. Чэрнікавай. – Мінск : Народная асвета, 2020. – 121 с.
3. Verbum [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <https://verbum.by/esbm> – Дата доступу : 17.04.2023.
4. Slounik.org [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://slounik.org/>. – Дата доступу : 17.04.2023.
5. Беларуская мова. Прафесійная лексіка. Прыродазнаўства : вучэбны дапаможнік для ВНУ / пад рэд. М. Р. Прыгодзіча, У. І. Куліковіча. – Мінск : РІВШ, 2015. – 262 с.